

ks. Zbigniew Niemirski, Radom

LISTY POWSZECHNE NOWEGO TESTAMENTU. STAN DEBATY NAD PROBLEMEM AUTORSTWA, ADRESATÓW, CZASU I MIEJSCA POWSTANIA

Fakt podjęcia przeze mnie badań nad Listami Powszechnymi wiąże się z dwoma elementami: 1) historią pierwotnego Kościoła ze szczególnym uwzględnieniem fazy przejścia od czasów nowotestamentalnych do okresu poapostolskiego, który wyznaczają: okres prześladowań, rodząca się apologetyka i rozwijająca się teologia; 2) niedostatkami badań w tym względzie, spowodowanych zapewne tym, że tę przestrzeń bibliści często zostawiają historykom Kościoła, a historycy – biblistom.

Listy Powszechne to zbiór siedmiu pism Nowego Testamentu: List Jakuba, Pierwszy i drugi List Piotra, Pierwszy, Drugi i Trzeci List Jana oraz List Judy¹. W badaniu tychże pism wciąż trwa debata nad zagadnieniami introdukcyjnymi: czasem powstania, autorstwem, środowiskiem powstania i problemami pierwszych adresatów. Szczególnie ważnym jest czas powstania, gdyż ten rzutuje na pozostałe elementy.

List Jakuba²

Autor

Tradycyjnie za autora Listu uważa się Jakuba. Bierze się to z faktu posiadane-go autorytetu i pokrewieństwo z Jezusem („brat Pański”). Jakub nie należał do gro-

¹ F. Gryglewicz, *Listy Katolickie*, w: *Pismo Święte Nowego Testamentu*, t. XI, red. E. Dąbrowski, Poznań 1959. B. Seremet, *Dzieje Apostolskie i Listy katolickie*, Tarnów 2001. P. de Ambroggi, *Le epistole cattoliche*, Torino ²1949. H. Frankemölle, *1. Petrusbrief. 2. Petrusbrief. Judasbrief*, Würzburg 1987. F. Hauck, *Die Kirchenbriefe*, Göttingen 1949, ⁸1957, ¹⁰1967. A. von Speyr, *Die katholischen Briefe*, t. 1-2., Einsiedeln 1961. H. Strack – P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, 3, München 1925. D. Szojda, *Listy katolickie*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Poznań 1996, s. 427-443.

² C.H. Felder, *List Św. Jakuba Apostoła*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. W.R. Farmer i inni, red. polska W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 1626-1628. D. Szojda, *Listy katolickie*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Poznań 1996, s. 427-443. O. Bardenhewer, *Der Brief des hlg. Jacobus*, Freiburg im Br. 1928. J. Blackman, *The Epistle of James*, London 1958. J.E. Belser, *Die Epistel des hlg. Jacobus*, Freiburg im Br. 1909. J. Chaine, *L'Épître de S. Jacques*, Paris 1927. M. Dibelius, *Der Brief des Jakobus*, Göttingen ⁷1921. T. Garcia ab Orbiso, *Epistola s. Jacobi*, Romae 1954. F. Hauck F., *Der Brief des Jakobus*, Stuttgart 1926. K. Hennig, *Der Jakobusbrief*, Stuttgart 1956. G. Hollmann – W. Bousset, *Der Jakobusbrief*, Stuttgart ³1917. F.J.A. Hort, *The*

na bliskich uczniów Jezusa, ale kiedy ujrzał Jezusa zmartwychwstałego (1 Kor 15,7), jego życie religijne miało się całkowicie zmienić. Potem, gdy Piotr opuścił Jerozolimę, był zwierzchnikiem Kościoła.

W Ga 2,9 Paweł wymienia Jakuba wśród „filarów” Kościoła jerozolimskiego (obok Kefasa i Jana). Z kolei w Dz 12,17 Piotr, po cudownym uwolnieniu z więzienia, nakazuje wiernym, którzy się za niego modlili, aby o tym wydarzeniu powiedzieli Jakubowi.

Według Dz 15 Jakub odegrał czołową rolę na Soborze Jerozolimskim, na którym zapadła decyzja o podziale spornego obszaru misyjnego między Piotra i Pawła.

W Dz 21,18 Łukasz znowu czyni aluzję do autorytetu Jakuba.

Za Jakubowym autorstwem zdaje się przemawiać początek Listu, który brzmi tak, jakby tożsamość autora była oczywista. Rozpoczyna się po prostu słowami: „Jakub, sługa Boga i Pana Jezusa Chrystusa” (podobnie jak Jud 1,1).

List, skierowany do wspólnot diaspory, został napisany przez kogoś, kto był samym Jakubem „bratem Pańskim”, albo jego zwolennikiem, posługującym się jego imieniem i autorytetem – zgodnie ze zwyczajem pseudonimii.

List w swej treści zawiera wiele mądrych i surowych moralnych pouczeń (posiada aż sto dziewiętnaście imperatywów). Podaje też wiele cennych wskazówek dla każdego, kto szuka religii innej niż ta, którą ludzie wymyślają sobie dla własnej wygody i która toleruje niesprawiedliwości.

Struktura Listu

Szukając rozwiązania zawiłych kwestii Listu Jakuba, komentatorzy przyczyniają się do tego, że badacze nie interesują się zasadniczym przesłaniem Listu i jego ponadczasowym znaczeniem. Jakub, *brat Pana*, skupia się bowiem na odważnej, odkupieńczej wierze, która potrafi przetrwać wiele prób i doświadczeń tak w życiu indywidualnej osoby, jak i wspólnoty. Ta wiara jest źródłem działań odpowiadających poziomowi integralności wiary konkretnej osoby, nie mającej nic wspólnego z retoryką i udawaniem. Nie jest to ani skomplikowane, ani wyłącznie moralne

Epistle of St. James, London 1916. J. Knowling, *The Epistle of St. James*, London 1904. G. Lercaro, *La lettera cattolica di s. Giacomo*, Brescia 1931. A.J. Liagre, *Interpretatio Epistolae catholicae s. Jacobi Apostoli*, Lovanii 1860. T. Manton, *A Practical Commentary and Exposition with Notes on the Epistle of James*, Evansville 1956. J. Marty, *L'Épître de Jacques* Paris 1935. J.B. Mayor, *The Epistle of St. James*, London 1913. F. Mußner, *Der Jakobusbrief*, Freiburg-Basel-Wien 1964. J.H. Ropes, *The Critical and Exegetical Commentary on the Epistle of St. James*, Edinburgh 1916. H. Langkammer, *List św. Judy i II List św. Piotra oraz ich znaczenie dla kontynuacji doktryny apostoelskiej*, w: RTK 32 (1985) z. 1, s. 109-121. U. Luck, *Der Jakobusbrief und die Theologie des Paulus*, w: ThGl (1971), s. 161-179. Z. Żywica, *List Jakuba wezwaniem do odrodzenia doskonałej wiary w Boga i Pana Jezusa Chrystusa*, w: „Studia Warmińskie” 38 (2001), s. 47-58. Tenże, *Struktura literacka i argumentacja teologiczna Listu Jakuba 1,2-27*, w: „Studia Warmińskie” 38 (2001), s. 71-79. Tenże, *Wiara i moralność wczesnych Kościołów chrześcijańskich w świetle Listu Jakuba*, w: „Studia Warmińskie” 38 (2001), s. 59-69.

przesłanie; jest to przesłanie głęboko duchowe i teologiczne. Staje się jednak złożone z punktu widzenia ludzkich skłonności do narzekania, a nawet do oskarżania Boga, kiedy samemu popełnia się grzechy i postępuje niesprawiedliwie wobec bliźnich. Napomnienia i uwagi Jakuba mogą do głębi poruszyć i wpłynąć otrzeźwiająco. List ten skłania do aktualizującej refleksji nad stanem samozadowolenia, w którym wystarczy, że pojawia się określenie „chrześcijanie”

Rozważając szereg propozycji strukturalnego podziału Listu Jakuba, godnym zauważenia pojawia się następująca propozycja¹ :

- 1,1 Adres i pozdrowienie
- 1,2-8 Wiara, która raduje się z doświadczeń
- 1,9-11 Odwrócenie losów
- 1,12-18 Bóg wynagradza za wytrwałość w wierze
- 1,19-25 Sprawiedliwość Boża w słowie i czynie
- 1,26-27 Religia sprawą osobistą i społeczną
- 2,1-13 Wiara chrześcijańska a akty dyskryminacji (jawna sprzeczność)
- 2,14-26 Spójność wiary i uczynków (potrzeba zgodności)
- 3,1-12 Wierność przez powściągliwość języka
- 3,13-18 Dwa rodzaje mądrości
- 4,1-6 Niewierność we wspólnocie
- 4,7-10 Formuły poprawy – wezwanie do pokuty
- 4,11-12 Ostrzeżenia – Prawo nie zajmuje się błahostkami
- 4,13-17 Przestrogi dla tych, którzy nie liczą się z Bogiem
- 5,1-6 Ostatnie ostrzeżenie dla nieuczciwych bogaczy
- 5,7-12 Słowo pocieszenia dla wiernych
- 5,13-20 Zachęta duszpasterska: moc modlitwy i wyznania grzechów

Środowisko i czas powstania Listu

Język Listu pokazuje słownictwo i wyrażenia nie występujące w całym Nowym Testamencie. Przykładami mogą być określenia: „Ojciec światła” (1,17), „zaszczepione słowo” (1,21), „krąg życia” (3,6). Wyjątkowość polega na tym, że wiele z tych rzadko spotykanych w NT słów i zdań można znaleźć w literaturze chrześcijańskiej i niechrześcijańskiej II w. Problem zmniejsza się, kiedy zauważy się, że List Jakuba, podobnie jak wiele innych pism NT, musiało powstać w określonym miejscu, a następnie zostało zredagowanych i krążyło z podpisanym imieniem Jakuba, głównego obrońcy judeochrześcijaństwa.

Można założyć, że pierwotny tekst był kazaniem Jakuba, jakie wygłosił w okresie poprzedzającym jego męczeństwo w Jerozolimie. Potem ktoś z jego otoczenia, obeznany z idiomatyką hellenistyczną, zredagował tekst i rozpowszechnił oryginalne

¹ Struktura za: C.H. Felder, *List Św. Jakuba...*, op. cit., s. 1626n.

kazanie Jakuba. Przybrało ono kształt encykliki. Było to w późnych latach osiemdziesiątych lub dziewięćdziesiątych. Pismo zostało potem rozesłane do Kościołów diaspory, Kościołów wewnętrznie podzielonych.

Ten okres był czasem, gdy Kościół i Synagoga oddalały się od siebie. Obie instytucje robiły to, aby ochronić swoje tożsamości. Istotnym celem redaktora Listu, skądinąd zwolennika Jakuba, było złagodzenie napięć zaistniałych wśród judeochrześcijan, którzy chcieli, aby wciąż obowiązywały dwa porządki – ten związany z prawem Starego Testamentu i ten niesiony przez głoszenie Ewangelii Chrystusowej poganom.

Kwestia kanoniczności

List Jakuba jest jakoś bliski etosowi tradycji synoptycznej. Autor przedstawia podobne nakazy moralne i nauki mądrościowe. Są one bliskie tym, które odnajduje się w tradycjach o Jezusie opisanych w Ewangeliach Mateusza i Łukasza. W Liście Jakuba znajduje się też bezpośrednie oczekiwania, które doskonale współbrzmia z wypowiedziami Jezusa zapisanymi u Synoptyków.

Z drugiej strony List ten jest księgą, w której dają się odszukać pokrewieństwa niemal z każdym elementem teologii nowotestamentalnej. I nie chodzi tu tylko o bezpośrednią zależność literacką, ale też o pokrewieństwo stylu.

Można też znaleźć w Liście punkty odniesienia z częściami Pięcioksięgu i z niektórymi Księgami prorockimi Starego Testamentu oraz z literaturą mądrościową.

To wszystko sprawia, że List Jakuba nie ma odpowiednika w Biblii. List jest świadectwem istnienia swoistego rodzaju chrześcijaństwa, który był powszechny w końcowym okresie I w., a który – z racji uwarunkowań historycznych – został w mniejszym stopniu dostrzeżony przez św. Pawła.

Św. Jakub jawi się jako wzór pobożności. Takim widzą go też teksty źródłowe, poczynając od Józefa Flawiusza, przez Hegezypa (historyk Kościoła z II w.), Klementa Aleksandryjskiego (ok. 200 r.) i Orygenesa (ok. 200 r.).

Józef Flawiusz posunął się do sugestii, że upadek Jerozolimy w 70 r. był karą Bożą za męczeńską śmierć Jakuba. Z estymą wyraża się o Jakubie także *Ewangelia Tomasza* (Logion 12).

Mimo istnienia tak pozytywnych świadectw, na Zachodzie List Jakuba był rzadko cytowany przed 300 r. Nie ma go też w *Kanonie Muratoriego*.

Za to w Kościele koptyjskim otrzymał status kanoniczny około 300 r. Podobnie w *Codex Sinaiticus* z Północnej Afryki, datowany na około 350 r.

W tradycji zachodniej, poświadczonej przez Euzebiusza, List Jakuba zostaje umieszczony na początku.

Przez ponad tysiąc lat List Jakuba znajdował się w kanonie Ksiąg Nowego Testamentu. W okresie reformacji Marcin Luter nazwał go „słomianym Listem napisanym przez Żyda, który rzadko wspomina o Chrystusie”

Ta opinia ojca reformacji towarzyszyła współczesnej historii jego interpretacji.

Z kolei Jan Kalwin, w przeciwieństwie do Marcina Lutera, był bardziej pozytywnie nastawiony do Listu Jakuba.

Pierwszy List św. Piotra Apostoła⁴

Pierwszy List św. Piotra ukazuje poziom teologicznej refleksji, duchową głębię i życiową siłę chrześcijańskich wspólnot, wymienionych na początku Listu jako adresatów. Specjalistyczne badania przeprowadzone w ostatnich trzydziestu latach ożywiły zainteresowanie szczególnym wkładem tego pisma w rozwój chrystologii, eklezjologii i życia chrześcijańskiego. W tym Liście ma się do czynienia z paradoksalnym tekstem o problemie cierpienia: 1P 2,18-25.

Już pierwsza lektura Listu stawia przed czytelnikiem szereg wstępnych pytań i problemów.

Czy na pierwszy rzut oka nie wydaje się dziwne, że chrześcijanie są powołani do znoszenia niczym nie usprawiedliwionego cierpienia, jak gdyby samo w sobie było ono dobre? Czy List wzywa do przyjęcia postawy rezygnacji wobec cierpienia? Jaką ma wartość cierpienie w życiu chrześcijanina? Czy List próbuje w pewien sposób usankcjonować rozwarstwienie społeczeństwa? Czy Piotr stara się usprawiedliwić podporządkowanie chrześcijan publicznym instytucjom lub osobom odgrywającym w społeczeństwie dominującą rolę, jak cesarz, namiestnicy (2,14), panowie (2,18), mężowie (3,1) czy starsi (5,5)?

Z kolei 1P 3,8-18 ułatwi zrozumienie, z pewnością będziemy mogli lepiej zrozumieć wymagania autora wobec wszystkich chrześcijan. Wreszcie w 1P 4,12-19 poznamy punkt kulminacyjny chrześcijańskiego paradoksu. Jak bowiem możliwe jest przeżywanie radości w cierpieniu?

Czas powstania i adresaci

Na początku Autor wylicza wielkie i różne regiony Azji Mniejszej, obejmujące zarówno strefy przybrzeżne Azji, Bitynię i Pont, jak i kontynentalne – Galację i Kapadocję. Autor nie wymienia żadnego miasta, co może sugerować, że ewangelizacyjną działalność prowadził raczej na obszarach wiejskich w głębi tych terytoriów.

Ponadto List nie jest skierowany do jednostek czy określonych wspólnot, lecz do grup chrześcijan zamieszkujących zasadniczo tereny wiejskie. Prawdopodobnie jego adresatami byli w przeważającej większości chłopi lub pasterze, wywodzący

⁴ J.C. Gabarrón, *Pierwszy List św. Piotra Apostoła*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. W.R. Farmer i inni, red. polska W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 1640-1642. S. Hałas, *Pierwszy List św. Piotra*, w serii: *Nowy komentarz biblijny*, t. XII, red. A. Paciorek i inni, Częstochowa 2007, s. 19-63. W. Brandt W., *Wandel als Zeugnis nach dem 1 Petrusbrief*, w: *Festschrift für O. Schmitz*, Witten 1953, s. 10-25. R. Bultmann, *Bekennnis und Liedfragmente in 1 Petr.*, w: *Coniectanea neotestamentica*, 11, *In honorem A. Fridrichsen*, Lund 1947, s. 1-14. G.M. Castellini, *Vestigi di una liturgia battesimale nella prima lettera di S. Pietro*, w *EL* 72 (1958), s. 220-223. S. Cipriani, *Czy 1 List św. Piotra (3,19-20; 4,6) uczy o „zstąpieniu Chrystusa do otchłani”*, w: „Communio” 5 (1985) nr 1, s. 39-50. J. Suchy, *Wspólnota wierzących jako dom w Pierwszym Liście św. Piotra*, w: *Biblia o rodzinie*, red. G. Witaszek, Lublin 1995, s. 69-86. A. Tronina, *Pneumatologia Pierwszego Listu Piotra*, w: „Częstochowskie Studia Teologiczne” 30 (2002), s. 205-211. J. Załeski, *Chrześcijanin wobec władzy świeckiej według Rz 13,1-7 i 1P 2,13-17*, Warszawa 1996. Tenże, *Postulowanie władzy świeckiej według 1P 2,13-17*, w: *CT* 54 (1984) fasc. 4, s. 39-50.

się z pogaństwa, należący do niższej warstwy społecznej, którzy pracowali w majątkach należących do Rzymian albo do przedstawicieli wyższych warstw lokalnych. Niewykluczone, że wśród tej rolniczej populacji jakieś niewielkie posiadłości należały także do chrześcijan, lecz trudno z tego powodu uważać ich za ludzi bogatych. Nie ma też uzasadnionych powodów, aby przypuszczać, że chrześcijanie byli oficjalnie prześladowani przez władze. W żadnym miejscu nie pada słowo „prześladowanie”, można natomiast mówić o cierpieniu, którego źródłem była wrogość otoczenia, w jakim żyli. W ten sposób można interpretować wzmianki o próbach czy doświadczeniach (1,7; 4,12), jakim byli poddawani, o zniewagach i oszczerstwach (4,12) (3,9.16; 4,4; 5,9) wygłaszanych pod ich adresem; wszystko to świadczy o tym, że byli wyszydzani i źle traktowani (4,14).

Autor

List wymienia następujące fakty dotyczące autora: Piotr, apostoł Jezusa Chrystusa (1,1), starszy, świadek Chrystusowych cierpień i uczestnik chwały, która ma się objawić (5,1); przy pomocy Sylwana, zaufanego brata, napisał ten krótki List (5,12) do wybranych w Poncie, Galacji, Kapadocji, Azji i Bitynii z Babilonu (5,13), gdzie przebywa także Marek, jego syn. Niemniej jednak utożsamienie autora 1P z apostołem Piotrem jest przedmiotem kontrowersji. Najważniejszymi argumentami przeciwko autentyczności Listu są:

1) Tematy teologiczne w 1P pochodzą z okresu po 67 r. Apostoł zatem już nie żył (umarł w 64 lub 67 r.), kiedy List został napisany (lata osiemdziesiąte).

2) Literacka wartość Listu zaprzecza jego autentyczności, ponieważ zarówno jego greka, jak i styl, a także posłużenie się Septuagintą (LXX), nie harmonizują z nieuczonym rybakim z Galilei (por. Dz 4,13).

3) Aktywny udział Sylwana w powstaniu Listu jest potwierdzony wzmianką w Liście (1P 5,12).

4) Wśród adresatów Listu wymienione są regiony Galacji i Azji, nawrócone z pogaństwa wspólnoty kościelne założone przez Pawła, i ludzie, do których apostoł Piotr za życia Pawła zapewne by się nie zwracał (por. Ga 2,8-9).

5) Wrogość otoczenia, o jakiej mówi List, odpowiada sytuacji opisanej przez Pliniusza Młodsze za czasów Trajana (ok. 100 r.).

Podsumowując, można stwierdzić, że mamy do czynienia z pismem „pseudoepigraficznym”, że jego autorem jest jeden ze sprawujących jakiś urząd, wykształconych braci, znający sytuację chrześcijan, który wykorzystując autorytet apostoła Piotra wysyła to pismo okólne do Kościołów w Azji Mniejszej.

Data i miejsce powstania

Czas napisania Listu można określić umieszczając w historycznym kontekście tematy doktrynalne i parenetyczne poruszane w Liście i zwracając szczególną uwagę na związki literackie między 1P a innymi pismami NT oraz ukazując zarówno jego braki, jak i szczególne wartości.

1P wniósł istotny wkład do teologii NT. Oryginalna forma; przekazująca własną myśl autora, wzbogaca całe orędzie NT. Jawnym tego przykładami są tematy: odro-

dzenie (1,3.23), wiążący się bezpośrednio ze zmartwychwstaniem Chrystusa; męki Chrystusowej, pozostający w ścisłym związku z cierpieniem chrześcijan; i niezwykła metafora (2,4-5), w której wierzący, jako żywe kamienie, przez zjednoczenie z Chrystusem, żywym kamieniem, tworzą razem duchową świątynię (2,5).

Jedyny w swoim rodzaju charakter 1P widać także w oryginalnym potraktowaniu niektórych tematów NT, jak na przykład chrystologii, która nawiązuje – chociaż z nastawieniem bardziej parenetycznym – do teologii cierpiącego Sługi, czy w eschatologicznej strukturze Listu, który nie umieszcza wydarzeń w perspektywie eschatologii bezpośredniej, lecz wykazuje większy realizm i odwołuje się do teraźniejszego życia chrześcijan, wzywając ich do nadziei, do dobrego zachowania się i do służenia innym.

Dlatego bazując przede wszystkim na chrystologii, eklezjologii i eschatologii można założyć, że List został napisany w okresie poapostolskim, około 80 r.

Jako miejsce redakcji Listu wielu komentatorów wskazuje Rzym, ukryty pod nazwą Babilonu (5,13). Niemniej jednak nic pewnego nie da się powiedzieć na ten temat i należy skłonić się ku hipotezie, że 1P powstał w jakimś ważnym chrześcijańskim ośrodku Azji Mniejszej.

Struktura literacka

Na podstawie wielu tematów omawianych w liście, a także widocznych w nim wewnętrznych związków między elementami literackimi i teologicznymi można powiedzieć, że w 1P, jak w ogniskowej, zbiegają się różne katechetyczne i liturgiczne tradycje wczesnego Kościoła. A oto propozycja struktury Listu⁵:

Wstępne pozdrowienie: Łaska i pokój dla wybranych: 1,1-2

I. Teologiczny prolog chrystocentryczny: 1,3-12

A. Bóg na nowo zrodził nas przez zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa: 1,3-5

1) do żywej nadziei: 1,3

2) do dziedzictwa niezniszczalnego: 1,4

3) do zbawienia przez wiarę: 1,5

B. Radość w doświadczeniach wiary: 1,6-9

1) Chwała w próbach wiary: 1,6-7

2) Radość z wiary w Chrystusa i z miłości do Niego: 1,8

3) Celem wiary jest zbawienie: 1,9

C. Męka i uwielbienie Chrystusa – zapowiedź łaski i zbawienia: 1,10-12

II. Rozwinięcie Listu: 1,13-5,9

A. Odrodzenie – zbawienie i dobre postępowanie dzięki zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa: 1,13-4,11

1) Powołani i odrodzeni do nowego życia: 1,13-2,20

a) Powołani do nadziei i uświęcenia: 1,13-21

b) Odrodzeni z niezniszczalnego nasienia: 1,22-15

⁵ Struktura za: J.C. Gabarrón, *Pierwszy List św. Piotra...*, op. cit., s. 1640n.

- c) Wybrani wraz z żywym kamieniem wzrastają ku zbawieniu: 2,1-10
 - 2) Powołani do dobrego postępowania chrześcijańskiego – gotowi do służenia innym jako sługi Boga: 2,11-3,7
 - a) Uległość i szacunek wobec innych ze względu na Pana: 2,11-17
 - b) Uległość niewolników – cierpienie i czynienie dobra jak cierpiący Chrystus: 2,18-25
 - c) Uległość i szacunek w małżeństwie: 3,1-7
 - 1') Powołani do czynienia dobra: 3,8-22
 - 2') Jako dziedzice błogosławieństwa Bożego: 3,8-12
 - 3') Cierpienie w nadziei dla dobra i sprawiedliwości: 3,13-16
 - 4') Cierpienie z powodu czynienia dobra, jak Chrystus, który przez chrzest daje zbawienie: 3,17-22
 - 3) Podwójne zakończenie: 4,1-11
 - a) Męka Chrystusa źródłem nowego chrześcijańskiego sposobu myślenia: 4,1-6
 - b) Uwielbienie Boga przez miłość i inne charyzmaty: 4,7-11
 - B. Radość i chwała w próbie cierpienia: 4,12-59
 - 1) Radość z udziału w męce i chwale Chrystusa: 4,12-19
 - 2) Wezwanie starszych i młodych do uczestniczenia w chwale Bożej: 5,1-5
 - 3) Ogólna zachęta do pokory, wiary i solidarności z cierpiącymi: 5,6-9
- III. Teologiczny epilog doksologiczny
- A. Bóg was powołał i Bóg was umocni: 5,10-11
- Pozdrowienie końcowe – łaska i pokój od tych, którzy są także wybrani: 5,12-14

Treść i orędzie

Podstawowym tematem Listu jest męka Chrystusa w odniesieniu do chrześcijańskiego życia⁵. Najczęściej powtarza się temat cierpienia: 12 razy pojawia się forma czasownikowa (cierpieć), 4 razy forma rzeczownikowa (cierpienie).

Ponad dwadzieścia pięć procent odniesień do cierpienia w NT, ujętych w tej terminologii, znajduje się w 1P. Ponadto męka Chrystusa, opisana za pomocą własnego słownictwa w dwunastu miejscach, wydaje się stanowić podstawowy temat Listu: krew Chrystusa (1,2.19) i cierpienie Chrystusa (1,11; 4,13; 5,1), jak również czasowniki „cierpieć” (2,21.23; 3,18 [BT: 3,17]; 4,1) oraz „odrzuć” (2,4.7) – wszystko odnosi się do Chrystusa i stanowi podstawowy element doktryny i parenezy Listu.

Niezależnie od częstotliwości występowania terminologii związanej z męką Chrystusa na szczególną uwagę zasługuje fakt, że praktycznie we wszystkich sek-

⁵ H. Langkammer, *Jes 53 und 1Petr 2,21-25. Zur christologischen Interpretation der Leidenstheologie von Jes 53*, w: „Bibel und Liturgie” 60 (1987) nr 2, s. 90-98. H. Langkammer, *Naczelne tematy teologiczne pierwszego Listu św. Piotra*, w: *Studium Scripturae anima theologiae. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Stanisławowi Grzybkowi*, red. J. Chmiel – T. Matras, Kraków 1990, s. 157-166. R. Rubinkiewicz, „*Duchy zamknięte w więzieniu*” *Interpretacja 1P 3,19 w świetle Hen 10,4.12*, w: RTK 28 (1981) z. 1, s. 77-86.

cjach Listu, jak widać w podanym wyżej szkicu struktury literackiej, pojawia się temat męki Chrystusa. Dlatego uważamy, że właśnie ten temat jest centralną osią Listu. Nie ulega wątpliwości, że męka Chrystusa jest doktrynalnym kluczem pisma, a zarazem najważniejszą przyczyną pilnego wezwania chrześcijan do dobrego postępowania w otaczającym ich świecie⁷

Tak to podstawowy element literackiej struktury Listu wyraźnie ukazuje teologiczny zamysł i cel Apostoła. Męka Jezusa Chrystusa jest źródłem, z którego wypływa prawdziwa odkrywczosć 1P w ujęciu doktryny i parenezy Kościoła dla chrześcijan żyjących w diasporze, których wiarę i nadzieję autor próbuje ożywić i umocnić w cierpieniu, jakie było ich udziałem. Aspekty chrystologiczne i względy eklezjologiczne, jak idea i postawy życia prawdziwie chrześcijańskiego, mają w męce Chrystusa swoje ostateczne źródło i stamtąd czerpią swój dynamizm, jak lepiej zobaczymy w niniejszym komentarzu.

Choć 1P zaliczany jest do pism o charakterze napomnienia czy parenezy, to w rzeczywistości nie jest to dominująca kwestia tego Listu. W piśmie dochodzą bowiem do głosu także elementy wyjaśnienia czy nauki o doktrynie. Biorąc pod uwagę całość Listu, nie można wyraźnie oddzielić wyjaśnienia od parenezy. Zważywszy na fakt, że oba te rodzaje przenikają się wzajemnie w całym Liście, trafniejsze jest określenie jego rodzaju jako upomnienia wyjaśniającego lub rozważania upominającego. Takie określenie broni i akcentuje doktrynalne znaczenie Listu wśród pism NT.

Ciekawą sprawą jest cytowanie i nawiązywanie w 1P do Starego Testamentu. Dla Autora źródłem cytatów i nawiązań jest Septuaginta. Nie można jednak wykluczyć, że w niektórych przypadkach korzystał z tekstu hebrajskiego. Po Apokalipsie i Liście do Hebrajczyków 1P jest tym pismem NT, które – proporcjonalnie do swojej wielkości – najczęściej powołuje się na ST w bezpośrednich cytatach i aluzjach. Znamienne jest to, że wszystkie części Pisma Świętego są w jakiś sposób w nim obecne. Są aluzje do Noego, Sary i Abrahama; to oczywiście Księga Rodzaju. Figura Baranka paschalnego i temat wybawienia i przykazań Przymierza to wpływ Księgi Wyjścia. Gorąca zachęta do świętości jest odwołaniem do Księgi Kapłańskiej. Obok tego znajdują się odwołania do Księgi Psalmów, Księgi Przysłów i literatury prorockiej. Czymś wyjątkowym są cytaty z pieśni Sługi Pańskiego z Iz 53 w centralnym tekście 1P 2,22-25 oraz fragmenty z Izajasza i Ozeasza połączone z urawkami z Ps 118 [117, LXX] w 1P 2,4-10, jak również obszernie cytaty z Iz 40,6-8 w 1P 1,24-25 i z Ps 34 [33, LXX] 13-17 w 1P 3,10-12. To szerokie wykorzystanie cytatów ze Starego Testamentu, traktowanego także jako źródło literackie, sprawia, że Kościół ukazuje się jako lud Boży, prawowity dziedzic obietnic udzielonych przez Boga Izraelowi, w perspektywie planu zbawienia w Jezusie Chrystusie.

⁷ S. Hałas, *Chrystus jako Baranek w 1P, w: „Agnus et Sponsa” Prace ofiarowane o. prof. Augustynowi Jankowskiemu OSB*, red. T.M. Dąbek – T. Jelonek, Kraków 1993, s. 124-133. Tenże, *Zmartwychwstanie Chrystusa przyczyną nadrzędną naszego odrodzenia wg 1P 1,3.23*, w: RBL 37 (1984) nr 5, s. 393-400. Tenże, *Zmartwychwstanie Chrystusa w życiu chrześcijanina. Refleksja biblijna nad Pierwszym Listem św. Piotra*, Kraków 1992.

Drugi List św. Piotra Apostoła³

Autor odwołuje się do „wszystkich Listów [Pawła]” (3,15-16), a jego pismo chce być także listem. W swym piśmie chce rozstrzygnąć sporne kwestie doktrynalne mocą autorytetu apostoła Piotra i w ten sposób przestrzec chrześcijan zarówno przed fałszywymi nauczycielami, jak i przed fałszywą nauką.

Struktura

Struktura Listu wygląda następująco³ :

- Po zwyczajowym pozdrowieniu wstępnym (1,1-2)
- oraz sekcji zawierającej dziękczynienie (1,3-11)
- autor uzasadnia swój autorytet apostołowski, nawiązując do dwóch doświadczeń objawienia, pierwszego o swej rychłej śmierci (1,12-15)
- oraz drugiego o swej obecności przy przemienieniu Pańskim (1,16-19).
- Autor przedstawia te objawienia udzielone Piotrowi jako kontynuację „prorockiej mowy” Pisma Świętego, wywodzącej się z podobnego działania Bożego: z natchnienia Ducha Świętego (1,20-21).
- Fałszywi nauczyciele wywołujący zamęt w nauce Kościoła są nazwani fałszywymi prorokami. Autor obszerniej rozwodzi się na temat ich zepsucia moralnego niż na temat szczegółów ich fałszywej nauki (2,1-19).
- Przedstawieni są jako przywódcy chrześcijańscy, którzy odwrócili się „od podanego im świętego przykazania” (2,21).
- Wiadomo jednak, że wspomniane fałszywe nauki skupiają się na paruzji, o której autor mówi w nieco szerszym kontekście soteriologicznym. Po ustaleniu potrójnego podłoża prawdy doktrynalnej (nauka proroków i apostołów, późniejsze przekazy nauki Jezusa; por. 3,2)
- autor potwierdza tradycyjną naukę o eschatologii (3,7)
- ze szczególnym naciskiem na fakt, że czas paruzji jest nieznan i dlatego wiara eschatologiczna musi przejawiać się w czuwaniu i nieskazitelnym postępowaniu (3,10-14).

Z pozoru tradycyjna eschatologia Listu pokazuje nową perspektywę i tło. Autor opiera się na Ps 90,4, aby ukazać, że w Bożej perspektywie czas staje się względny: „jeden dzień u Pana jest jak tysiąc lat, a tysiąc lat jak jeden dzień” (2P 3,8). Również cytując Syr 35,19 i 1P 3,20, odwołuje się do Bożej cierpliwości i powszechnej woli zbawienia (3,9) i wzywa do odrzucenia przekonania o rychłym nadejściu wydarzeń eschatologicznych na rzecz tradycyjnej doktryny, że nikt nie zna daty „dnia

³ D. Farkasfalvy, *Drugi List św. Piotra Apostoła*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. W.R. Farmer i inni, red. polska W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 1651-1653. R. Bartnicki, *W trosce o czystość wiary. Drugi List św. Piotra*, w: *Wprowadzenie w myśl i wezwanie Ksiąg biblijnych*, t. 10. *Ewangelia św. Jana. Listy Powszechne. Apokalipsa*, red. J. Frankowski – R. Bartnicki, Warszawa 1992, s. 25-43. J. Dillenseger, *L'authenticité de la II-a Perti*, w: *Beyrouth 2 (1907)*, s. 173-212. G.H. Guyot, *Balaam (2P 2,15-16)*, w: *CBQ 3 (1941)*, 235-242. D. Hemmerdinger-Hiadon, *2 Pierre 2,18 d'après 3'Ephrem grec*, w: *RB 64 (1957)*, s. 399-401.

³ Struktura za: D. Farkasfalvy, *Drugi List św. Piotra...*, op. cit., s. 1651n.

Pańskiego”, i do przyjęcia postawy cierpliwego wyczekiwania¹⁰. Autor uważa, że jego doktryna jest zgodna z tym, czego Paweł nauczał „we wszystkich Listach”, lecz od razu dodaje, że pisma Pawłowe – tak samo jak i „inne Pisma” – są czasami trudne do zrozumienia i dlatego niewłaściwa ich interpretacja może prowadzić do wypaczenia ich sensu (3,15-16).

Autor¹¹

Jeszcze w XIX w. zestawiono argumenty przeciwko Piotrowemu autorstwu Listu.

- odniesienie przynajmniej do niektórych pierwszych Listów Pawła w 3,15, które w 3,16 zostały zaliczone już do Pisma Świętego;

- cytat Jud 3,16 w 2,1-22;

- odniesienie do 1P jako do jedyne poprzedniego Listu Piotra (3,1) oraz do zbliżającej się śmierci Piotra (1,14-15): zakłada to istnienie dwóch, i tylko dwóch, autentycznych Listów, co ma dawać do zrozumienia, że na tych dwóch Listach kończy się spuścizna epistolarna Piotra;

- literacka zależność 2P 1,16-18 od greckiego kanonicznego tekstu Ewangelii Mateusza (Mt 17,4-5).

Do tej Listy należy dodać wyniki badań lingwistycznych, które uniemożliwiają przypisanie 2P autorowi 1P i datują jego powstanie na II w.

List ten jest pseudoepigraficzny i jako taki jest efektem wysiłku włożonego w stworzenie pomnika literackiego poświęconego ważnym elementom prawdziwej tradycji apostołskiej: nie tylko wczesnochrześcijańskiej eschatologii, lecz również ważnej prawdzie, że w świetle właściwej interpretacji okazuje się, iż apostołowie Piotr i Paweł głosili tę samą naukę.

Dzięki temu łatwiej zrozumieć, dlaczego autor posłużył się tylko jednym rodzajem literackim, takim, jakim posługiwali się wspomniani apostołowie: Listem apostołskim. Bardziej szczegółowe badania prowadzą jednak do odkrycia w 2P śladów formy literackiej zwanej „testamentem apostołskim”

Do takich „testamentów” należą w NT mowa Pawła w Milecie (Dz 20,18-35), dwa ostatnie rozdziały Drugiego Listu do Tymoteusza (3,1-4,8), List Judy (w. 3-16), ostatnia część Listu do Hebrajczyków (10,19-13,22) oraz do pewnego stopnia pewne elementy w dodatku do Ewangelii Jana (J 21,15-25). Często wspólnymi cechami tych tekstów są śmierć pierwszych przywódców Kościoła, zapowiedzi prześladowań i podziałów w Kościele, położenie nacisku na rolę Pisma Świętego i opieranie się na tradycji, słownictwo „pamięci” (przypominanie i pamiętanie) oraz świadectwo o wartości męczeństwa¹²

2P został napisany z założeniem, że adresaci znają już 1P oraz Listy św. Pawła. Ukazanie Piotra jako uprzywilejowanego naocznego świadka przemienienia, jako tego, który otrzymał objawienie o swojej rychłej śmierci (męczeńskiej) oraz jako „brata” apostoła Pawła, którego „wszystkie Listy” autor zna i potrafi właściwie

¹⁰ J. Jeremias, *Descensus (1 Pe 3,18-21)*, w: ZNW 42 (1949), s. 194-201.

¹¹ Szewc E., *Autor, czas redakcji i adresaci Drugiego Listu św. Piotra*, w: „Łódzkie Studia Teologiczne” 7 (1998), s. 235-239.

interpretować, również „trudne do zrozumienia pewne sprawy” – wszystkie te szczegóły pokazują, że zamiarem autora było nie tylko ustalenie równości między Piotrem a Pawłem, lecz także ukazanie takiego znaczenia misji Piotra, jakiego nie miała misja Pawła. Fragmenty z Listów Pawła przedstawiające go jako „wizjonera” (por. Ga 1,12; 16,12; 2 Kor 12,1-7) wyczerpująco wyjaśniają potrzebę położenia szczególnego nacisku na wizjonerskie doświadczenia Piotra. Z drugiej strony, odniesienie do przemienienia przypomina czytelnikowi o roli Piotra jako jednego z tych, którzy towarzyszyli Jezusowi w Jego ziemskim życiu i którzy mogli w tym czasie być świadkami podobnego do paruzji ukazania się uwielbionego Pana. Podobnie, wzmianka o tym, że Piotr poprawnie interpretuje trudne fragmenty pism Pawła, sugeruje roszczenie Piotra, że miał głębszą wiedzę o myśli Pawła niż ci, którzy cytowali go, aby wyszydzać eschatologiczne nadzieje Kościoła.

Można założyć, że 2P ukazuje naukę o możliwości opóźnienia się paruzji na nieokreślony czas. Jest to polemika z tymi, którzy interpretowali 1Tes i inne nurty tradycji chrześcijańskiej w sensie rychłego powrotu Pana (por. Mt 10,23; Mk 9,1; J 21,23). Apostoł Piotr, jak czytamy w Liście, powołuje się na swój szczególny związek z Chrystusem oraz swoją wyższą wiedzę pozwalającą mu interpretować Listy Pawła. Co więcej, aby położyć kres kontrowersji, powołuje się na fakt swej bliskiej śmierci. Jest bardzo prawdopodobne, że Piotrowe odniesienie do przemienienia stwierdza wyraźnie to, co Mk 9,1, umieszczony przed opowiadaniem o przemienieniu, tylko sugeruje: to pokolenie apostołów rzeczywiście nie przeminęło, nie ujrzawszy Pana w Jego chwale, ponieważ to wszystko odbyło się „na górze świętej” (2P 1,18).

Kanoniczność

Elementy doktryny jakie zawiera 2P, zarówno wobec eschatologii, jak i połączonego autorytetu Piotra i Pawła, wkraczają w konstruktywny etap doktrynalnej syntezy, którą można prześledzić od czasów Ireneusza przez Orygenesza aż do złotego wieku patrystyki (IV i V w.). W konsekwencji kanoniczność Listu nie była przedmiotem poważnych wątpliwości czy kontrowersji. Chociaż pewnie nie ma go w *Kanonie Muratoriego*, prawdopodobieństwo korzystania z niego przez Ireneusza oraz papirus z III w. zawierający oba Listy Piotra przemawiają za jego wczesną kanonicznością.

Pismo to nie spotkało się ze szczególnym zainteresowaniem w postaci komentarzy patrystycznych. Jest również niewiele dowodów świadczących o jego znaczeniu w głównych sporach doktrynalnych w Kościele patrystycznym i średniowiecznym. Wcześniej jednak zwrócono uwagę na dwa wersety z powodu ich treści doktrynalnych. Pierwszym był werset 1,4, w którym występuje wyrażenie: „uczestnikami boskiej natury”. Ze względu na jego filozoficzny wydźwięk zarówno greccy, jak i łacińscy Ojcowie Kościoła z aprobatą przyjęli użyty w nim termin „natura” i zaczęli go cytować w kontekście antropologii teologicznej. W klasycznych podręcznikach teologii scholastycznej występuje on jako termin kluczowy w tekstach

¹² Pisarek S., „Hypomone” w *Drugim Liście św. Piotra (1,6)*, w: *Studium Scripturae anima theologiae. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Stanisławowi Grzybkowi*, red. J. Chmiel – T. Matras, Kraków 1990, s. 237-247.

przytaczanych na dowód rzeczywistości łaski uświęcającej.

2P 1,21 zawiera „klasyczny” tekst biblijny na temat natchnienia. Na tym tekście, który znalazł szerokie zastosowania, scholastyka oparła swój model natchnienia prorockiego w interpretacji natchnienia Pisma Świętego w ogóle. Łączenie i mieszanie ze sobą obu pojęć trwało aż do czasu Soboru Watykańskiego II¹³

Adresaci i środowisko powstania

Powstanie 2P można datować na około 125 r. Wcześniejsza krytyka często sugerowała rok 150, a nawet 180, lecz prawdopodobne wykorzystanie tego tekstu przez Ireneusza, a także widoczny brak odniesień do Listów pasterskich wskazują raczej na datę nie wychodzącą poza pierwsze dwudziestopięćciolecie II w.

Bliska zależność od 1P, który został napisany w Rzymie, przemawia za pochodzeniem rzymskim. Pozdrowienie nie jest adresowane do jakiejś konkretnej wspólnoty kościelnej, chociaż ze wzmianki w 3,1, że 1P był adresowany do tych samych chrześcijan, można zasadnie przyjąć, że pierwszymi odbiorcami tego Listu mieli być chrześcijanie w Azji Mniejszej oraz ci wszyscy, którzy na początku II w. znali 1P i stosowali się do jego zaleceń. Niezależnie od tego, zarówno odniesienie do Listów Pawła, jak i cechy „testamentów apostoelskich” sugerują, że 2P był z założenia skierowany do szerszego kręgu czytelników.

Jednocześnie, nadmieniając, że Piotr pisze „po raz drugi” przed swoją śmiercią, chce potwierdzić zamknięcie Piotrowego „mini-korpusu” jako depozytu tradycji związanych z jego imieniem i paralelnych do korpusu Pawłowego wzmiankowanego w 2P 3,15.

Zbyt wąską jest interpretacja, że List zawiera wskazówki tylko dla lokalnych Kościołów Azji Mniejszej. W sposób zamierzony zwraca się do wszystkich Kościołów chrześcijańskich, to znaczy do wszystkich chrześcijan, którzy powinni pamiętać „słowa (...) dawno już przepowiedziane przez świętych proroków, oraz przykazanie Pana i Zbawiciela, podane przez waszych apostołów” (3,2).

Trzeba też zauważyć, że chrześcijaństwo stało się świadome swego historycznego wymiaru i swej obecności w świecie wobec oddalającej się paruzji.

Pierwszy List św. Jana Apostoła¹⁴

Autor 1J przedstawia adresatom wizję wiary Jezusa Chrystusa, który jest jednocześnie prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem.

¹³ A. Jankowski, „Żadne prorocstwo Pisma nie jest do prywatnego wyjaśniania” (2P 1,20), ACr 25 (1993), s. 169-176.

¹⁴ F. Martin, *Pierwszy List św. Jana Apostoła*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. W.R. Farmer i inni, red. polska W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 1659-1662. P. de Ambroggi, *La teologia delle epistole di s. Giovanni*, w: ScCat 76 (1946), s. 35-42. R. Bultmann, *Die kirchliche Redaktion des 1 Joh*, w: Festschrift für E. Lohmeyer, Stuttgart 1951, s. 189-201. J. Chmiel, *Wiara w miłość w Pierwszym Liście św. Jana*, w: „Chrystus i Kościół. Wybrane teksty Nowego Testamentu”, red. F. Gryglewicz, Lublin 1979, s. 205-212. G. Eichholz, *Der 1 Joh als Trostbrief und die Einheit der Schrift*, w: EvTh 5 (1938), s. 73-83. Tenze, *Erwägung und Eschatologie um 1 Joh.*, w: EvTh 5 (1938), s. 1-28. Tenze, *Glaube und Liebe im 1 Joh.*, EvTh 4 (1937), s. 411-437. S. Gądecki, *Mysterium Incarnationis według pism*

Już wstępna lektura 1J pokazuje jego związek z Czwartą Ewangelią. Celem 1J jest przedstawienie, objaśnienie i obrona nauki, którą zawiera Ewangelia. Większość terminologicznej rozbieżności można tłumaczyć tym, że 1J i J są różnymi rodzajami literackimi.

Autor¹⁵

Ani w Czwartej Ewangelii, ani w Listach Janowych nie wymienia się imienia autora, chociaż w drugim i trzecim Liście autor nazywa siebie „starszym” (*presbyteros*). Natomiast autor Księgi Apokalipsy, która ma pewien związek z czterema pozostałymi tekstami, nazywa siebie „Janem” (Ap 1,1.4.9; 22,8). Żadne inne imię, poza imieniem Jana, nigdy nie było kojarzone z tymi pismami, lecz ani starożytni, ani współcześni uczeni nie są zgodni co do tego, kim dokładnie jest ów „Jan”.

Ireneusz, pisząc swoje dzieło *Adversus haereses* około 180 r., mniej więcej trzydzieści pięć razy wymienia „Jana, ucznia Pańskiego” jako autora Ewangelii i księgi Apokalipsy i uważa go także za autora pierwszego Listu (jak również drugiego). Dionizy Aleksandryjski (zm. ok. 264 r.) porównuje różne style Ewangelii i Listów ze stylem Apokalipsy. Te dwa pierwsze pisma przypisuje Janowi, synowi Zebedeusza, ostatnie zaś innemu Janowi, zwanemu „Starszym” lub „Prezbiterem”. Te i inne wątpliwości wczesnych autorów wyraźnie ustąpiły pod koniec III w. na rzecz powszechnie przyjętego poglądu, że Ewangelia i Listy zostały napisane przez Jana, syna Zebedeusza, apostoła. Dyskusje na temat Apokalipsy trwały jeszcze jakiś czas.

Środowisko powstania¹⁶

Autor pisze do chrześcijan, których otacza opieką pasterską. Są oni rozproszeni wśród różnych Kościołów domowych – najprawdopodobniej w Efezie. Niektórzy z nich porzucili swoją wspólnotę i przyłączyli się do innych grup. Zarażeni

Janowych, w: ColTh 71 (2001) nr 3, s. 31-49. E.J. Jezierska, *Eschatologiczne podobieństwo do Chrystusa (1J 3,2) kresem upodobnienia się do Niego w doczesności (2Kor 3,18)*, w: „*Sanctificetur Nomen Tuum*” (Mt 6,9). *Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Januszowi Czerskiemu z okazji 65. rocznicy urodzin i 38 lat pracy naukowo-dydaktycznej*, red. B. Polok – K. Ziaja, Opole 2000, s. 147-155. H. Langkammer, *Bóg jako Ojciec w Listach św. Jana*, w: „*Scriptura Sacra*” 4 (2000) nr 4., s. 109-123. Tenże, *Kościół w Listach św. Jana*, w: RT 42 (1995) z. 1., s. 79-83. Tenże, *Relacja Ojciec – Syn – Wierni w świetle Listów św. Jana*, w: „*Quaestiones Selectae*” 6 (1999) z. 9., s. 47-59. K. Scholtissek, „*In ihm sein und bleiben*“ *Die Sprache der Immanenz in den johanneischen Schriften*, Freiburg im Breisgau 2000. Załęski J., *Główne myśli teologiczne w Listach św. Jana*, w: „*Warszawskie Studia Teologiczne*” 10 (1997), s. 427-434. J. Załęski, „*Każdy, kto uznaje Syna, ten ma i Ojca (1J 2,23). Ojcostwo Boga w Listach św. Jana*, w: *Ty, Panie, jesteś naszym Ojcem (Iz 64,7). Biblia o Bogu Ojcu*, red. F. Mickiewicz – J. Warzecha, Warszawa 1999, s. 149-165. Tenże, *Modlitwa wstawiennicza za grzeszników (1J 16n)*, w: STV 35 (1997) nr 1., 33-48.

¹⁵ E. Käsemann E., *Ketzer und Zeuge. Zum johanneischen Verfasserproblem*, w: ZThK 48 (1951), s. 292-311.

¹⁶ F. Gryglewicz – S. Mędała – J. Chmiel, *Tradycja św. Jana*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Poznań 1996, s. 445-459. G. Rafiński, *Rola charyzmatu prorockiego we wspólnocie Janowej (J16,12-15 i 1J)*, w: „*Studia Gdańskie*” 8 (1992), s. 25-47.

gnozą, do pewnego stopnia zanegowali historyczną i fizyczną rzeczywistość objawienia się Syna Bożego w Jezusie Chrystusie. Nie widzą żadnego związku między śmiercią Jezusa a uczestnictwem w życiu Boga. Twierdzą, że żyją w jedności z Bogiem, lecz nie przestrzegają przykazań, zwłaszcza przykazania wiary w Jezusa i praktykowania wzajemnej miłości (3,23)¹⁷

Autor okazuje wielką troskę o wspólnoty, za które jest odpowiedzialny. Chce chronić swoje „dzieci” i „przyjaciół”, ukazując im prawdę, objawienie Boga Ojca w Jezusie Chrystusie. Jego szczerą miłość i troska o swój lud są widoczne i stanowią owoc jego zjednoczenia w miłości z Jezusem Chrystusem. Uczy o szczegółach życia duchowego oraz przekazuje mądrość i rozeznanie jako ochronę przed wrogami.

Czas powstania i kanoniczność¹⁸

1 List Klemensa (ok. 90 r.), *Listy Ignacego* (ok. 115 r.) i *Didache* (ok. 100 r.) autorzy tych pism znali zapewne Listy św. Jana, bo są bliskie językowo. Jest to prawdopodobnie odzwierciedlenie faktu, że słownictwo wspólnot Janowych nie było w jakiś sposób wyjątkowe czy „sekiarskie”, jak niektórzy przypuszczali.

Kolejne pisma: *List Barnaby* (ok. 130 r.), *Apologie* i *Dialog z Żydem Tryfonem* Justyna Męczennika (ok. 150 r.) oraz *List do Diogneta* (ok. 150 r.), zawierają aluzje do samego 1J.

Pod koniec II w. List był dość często cytowany na Wschodzie i na Zachodzie. Wszystko to może zatem potwierdzać świadectwo Ireneusza, który wyraźnie cytuje List i mówi, że Jan, uczeń Pański, przybył do Azji Mniejszej i tworzył swoje pisma za panowania Trajana (98-117).

To datowanie oraz Azja Mniejsza jako miejsce powstania zgadzają się z powszechną opinią uczonych, że Listy Jana i przynajmniej ostateczna redakcja Ewangelii Jana zostały napisane w Efezie lub w jego okolicach około 100 r. Autor pisze z samego centrum tradycji chrześcijańskiej. Chociaż ma na uwadze głównie swoich własnych uczniów, nie jest sekciarzem utrwalającym jakieś własne idee.

Co najmniej od IV w. 1J nazywano go Listem „powszechnym”. Tytuł ten rozszerzono na pozostałe.

Ogólna struktura

Komentatorzy próbując pokazać strukturę Listu oceniają ją bardzo rozbieżnie: od zachwyty na konstrukcyjnym arcydziełem po ubolewanie z powodu niemożności znalezienia w nim określonego porządku. Kłopotem jest już to, że pismo nie posiada wyraźnych cech starożytnego listu. Brak imienia nadawcy, miejsca przeznaczenia, pozdrowienia wstępnego i zakończenia.

Według najbardziej prawdopodobnej hipotezy pismo w zamiarze Autora miało krążyć wśród wielu małych wspólnot, które widziały w autorze autorytatywnego

¹⁷ T. Hermann, *Miłość braterska w pierwszym Liście św. Jana*, w: „Grzech – odkupienie – miłość”. „Studia z biblistyki” t. 3., red. J. Łach, Warszawa 1983, s. 208-354.

¹⁸ P. Katz, *The Johannine Epistles in the Muratorian Canon*, w: *JThSt* 8 (1957), s. 273nn. O.A. Piper, *1 Joh and Didache of the Primitive Church*, w: *JBL* 66 (1947), s. 437-451.

nauczyciela, uznawały jego prawo do zwracania się do nich i w wyniku jego nauczania, podzielały z nim poglądy na interesujące ich sprawy. W tym przypadku kwestia struktury i celu Listu są ze sobą ściśle związane. List zmierza do punktu kulminacyjnego¹⁹. Znajduje się on w 5,1-12, gdzie podjęty jest temat światła, miłości i życia, i łączy je z historycznym działaniem Syna Bożego, którego moc dociera przez świadectwo Ducha Świętego, tak że „ten, kto ma Syna, ma życie” (5,12). A oto jedna z propozycji wewnętrznej struktury²⁰:

Prolog: Objawienie się życia jest głoszone, abyśmy mieli w nim udział (1,1-4)

Pierwsza sekcja: Znaki życia (1,5-2,28)

Zapowiedź tematu: Bóg jest światłością (1,5)

Dwa potrójne rozwinięcia tematu (1,6-2,11).

Trzykrotne powtórzenie zwrotu „jeśli mówimy” w 1,6.8.10 wprowadza pojęcia światłości, współczestnictwa, prawdy, kłamstwa, grzechu, oczyszczenia, Jezusa i sprawiedliwej ekspiacji (1,6-2,2).

Trzykrotna formuła „kto (mówi) twierdzi” w 2,4.6.9 wprowadza określenia poznania, przykazań, prawdy, kłamstwa, miłości, światłości i ciemności (2,3-11)

Dwa potrójne stwierdzenia rozwijające temat (2,12-14)

Przebaczenie, poznanie Chrystusa i zwycięstwo, wyrażenie: „Piszę do was” (2,12-13)

Poznanie Ojca, poznanie Chrystusa i zwycięstwo, wyrażenie: „Napisałem do was” (2,14)

Miłość do świata prowadzi do udziału w jego nietrwałości (2,15-17)

Temat potwierdzający: jest już ostatnia godzina (por. 2,8 – czas spełnienia)

Zapowiedź tematu (2,18)

Pierwszy znak ostatniej godziny: Antychryści (2,18-19)

Drugi znak ostatniej godziny: namaszczenie, poznanie prawdy – Jezus jest Chrystusem (2,20-21)

Wariacje pierwszego znaku: Antychryst nie uznaje Syna (2,22-23)

Wzajemne trwanie i życie wieczne (2,24-25)

Wariacje drugiego znaku: namaszczenie, nowe przymierze, jest prawdziwe (2,26-27)

Wezwanie w świetle Jego pojawienia się (2,28)

Druga sekcja: współudział w sprawiedliwości Bożej (2,29-4,6)

Temat: Sprawiedliwość Boża przynosi nowe życie (2,29)

Temat harmoniczny: narodzeni z Boga teraz i kiedy objawi się Chrystus (3,1-3)

Temat i kontrtemat: sprawiedliwość i grzech (3,4-10)

Rozwinięcie tematu: sprawiedliwość jest miłością (3,11-22)

Przesłanie: kochajcie się wzajemnie (3,11)

Dwa kontrtematy

¹⁹ W. Thiele, *Beobachtungen zum Comma Johanneum*, w: ZNW 50 (1959), s. 61-73.

²⁰ Struktura za: F. Martin, *Pierwszy List św. Jana...*, op. cit., s. 1659n.

- Nienawiść Kaina (3,12)
- Nienawiść świata (3,13)
- Miłość i życie (3,14-15)
- Objawienie miłości
- W Chrystusie (3,16)
- W nas (3,17)
- Skutki
- Kryteria prawdy (3,18)
- Pewność (3,19-20)
- Wysłuchanie modlitwy (3,21-22)
- Podwójne przykazanie
- Samo przykazanie: wiara i miłość (3,23)
- Owoc: wzajemne trwanie i świadectwo Ducha (3,24)
- Wiara jako część przykazania
- Nie dowierzać każdemu duchowi (4,1)
- Wyznanie wiary w historyczną rzeczywistość Bożego działania w Chrystusie jako kryterium rozeznania (4,2-3)
- Wiara jest większa od świata (4,4-5)
- Wiara uznaje autorytet słowa proroków (4,6)
- Trzecia sekcja: jak połączone są ze sobą wiara i miłość (4,7-5,21)*
- Temat: zrodzeni z Boga (por. 2,29)
- Pierwsze rozwinięcie: każdy, kto miłuje, narodził się z Boga
- Sam temat i wniosek, poznanie Boga (4,7-8)
- Temat harmoniczny: źródłem miłości jest Bóg i Boże działanie w Chrystusie (4,9-10)
- Powrót do tematu: nasza wzajemna miłość i jej owoc: Bóg trwa w nas (4,11-12)
- Trzy wymiary wzajemnego trwania
- Świadectwo Ducha (4,13)
- Wyznanie wiary (4,14-15)
- Trwanie w miłości (4,16)
- Miłość i ufność (4,17-18; por. 2,28; 3,21)
- Związek między Bożym a naszym działaniem w historii (4,19-21)
- Drugie rozwinięcie: każdy, kto wierzy, że Jezus jest Chrystusem, jest zrodzony z Boga
- Sam temat (5,1a)
- Temat harmoniczny: miłość do Boga i do dzieci Bożych jest posłuszeństwem wobec przykazań Boga (5,1b-4a)
- Powrót do tematu: wiara zwycięża świat (5,4b-5; por. 4,1-6)
- Wiara oznacza otrzymywanie życia z działania Jezusa w historii
- Rzeczywistość Jego uświęcenia i śmierci (5,6a)
- Potrójne świadectwo: Ducha, wody i krwi (5,6b-8)
- Świadectwo Boga

Samo świadectwo (5,9)

Uznanie świadectwa oznacza wiarę (5,10)

Świadectwo jest życiem (5,11-12)

Przyczyna napisania Listu: abyście wiedzieli, że macie życie wieczne (5,13; por. 1,4)

Koda – Ufność i modlitwa

Ufność oparta na woli Bożej (5,14-15)

Modlitwa za grzeszącego brata lub siostrę (5,16-17)

Trzy pewne prawdy

Każdy, kto się narodził z Boga, nie grzeszy (5,18)

My jesteśmy z Boga, a świat leży w mocy Złego (5,19)

Syn Boży przyszedł i dał nam poznanie Prawdziwego (5,20)

Ostatnie słowo: strzeżcie się fałszywych bogów (5,21)

5. Drugi List św. Jana Apostoła²¹

Autor²²

Terminologia, poglądy i problematyka 1J i 2J są sobie tak bliskie, że można mieć pewność, iż napisał je ten sam autor. W 2J i 3J autor nazywa siebie „Starszym”. Tytuł ten nie wymaga żadnych wyjaśnień dla adresatów. Sposób, w jaki używa tego tytułu, wskazuje na to, że spełnia funkcję znacznie ważniejszą niż funkcja jednego ze starszych odpowiedzialnych w pewnym zakresie za kierowanie Kościołem lokalnym.

Adresaci i struktura²³

Adresatem Listu jest „Wybrana Pani”. Należy w tym określeniu widzieć jakąś lokalną wspólnotę i jej przywódców.

List liczy 13 wierszy i można je uporządkować następująco²⁴:

- Pozdrowienie (w. 1-3)

- sekcja centralna, która traktuje o:

- znaczeniu związku między przykazaniem miłości, które pochodzi od Ojca i zostało w historii przekazane przez Jezusa Chrystusa, a „prawdą”, czyli objawieniem, także przekazanym przez Jezusa Chrystusa, tożsamości Ojca (w. 4-6);

- poważnym niebezpieczeństwie, jakim są fałszywi nauczyciele i ich doktryna, która nie uznaje ludzkiej natury Jezusa Chrystusa (w. 7-11);

- zakończenie (w. 12-13).

²¹ F. Martin, *Drugi List św. Jana Apostoła*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. W.R. Farmer i inni, red. polska W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 1668-1669.

H.J. Gibbins, *The Problem of the Second Epistles of St. John*, w: *Exp* 6,12 (1905), s. 412-424. H.H. Wendt, *Die Beziehung unseres 1 Joh auf den 2 Joh.*, w: *ZNW* 21 (1922), s. 140-146. H.H. Wendt, *Zum zweiten und dritten Johannesbrief*, w: *ZNW* 23 (1924), s. 18-27.

²² R. Bergmeier, *Zum Verfasserproblem des II. und III. Johannesbriefes*, w: *ZNW* 57 (1966), s. 93-100.

²³ R. Harris, *The Problem of the Address in the Second Epistle of St. John*, w: *Exp* 6,3 (1901), s. 194-203.

²⁴ Struktura za: F. Martin, *Drugi List św. Jana...*, op. cit., 1668n.

6. Trzeci List św. Jana Apostoła²⁵

Autor

Trzeci List Jana został zaadresowany do niejakiego Gajusa. Obok niego wymienione są trzy inne osoby: Starszy (autor Listu²⁶) Diotrefes i Demetriusz. Nie wiele wiadomo o Gajuszu i niemal nic o pozostałych. Jest też wątpliwe czy Starszy to także autor 1 i 2J.

Podejmowano wiele badań, aby zrozumieć wydarzenia, które spowodowały napisanie 3J, lecz hipotetyczny charakter różnych rekonstrukcji i fakt, że nie są one ze sobą zgodne, dają dobre podstawy do założenia, że aluzje w tekście, wprawdzie ważne dla Jana Starszego i Gajusa, w efekcie dają tylko mgliste pojęcie na temat konfliktu, do którego się odnoszą.

Pismo to daje jednak pewien wgląd w życie wczesnych wspólnot chrześcijańskich z ich wędrownymi kaznodziejami, walką o zachowanie czystości prawdy, którą otrzymali, oraz coraz większą liczbą różnych frakcji.

Struktura

Piętnaście wierszy można przedstawić w następującej strukturze²⁷:

- wstępne pozdrowienie (w. 1-2)
- część zasadnicza (w. 3-12), w której autor rozważa kolejno trzy sprawy:
- pochwałę Gajusa, zwłaszcza z powodu jego troski o wędrownych kaznodziejów, którzy opowiedzieli Janowej wspólnocie o jego gościnności (w. 3-8);
- relację o nieposłuszeństwie Diotrefesa (w. 9-10);
- dobre świadectwo o Demetriusie (w. 11-12).
- zakończenie Listu (w. 13-15).

List św. Judy Apostoła²⁸

Autor, adresaci i przeciwnicy²⁹

List jawi się jako pismo polemiczne. Liczy 25 wierszy. Autor oskarża bliżej nieznanych przeciwników, o których wyraża się w sposób pejoratywny i przed któ-

²⁵ F. Martin, *Trzeci List św. Jana Apostoła*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. W.R. Farmer i inni, red. polska W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 1670-1671. H.H. Wendt, *Zum zweiten und dritten...*, op. cit., s. 18-27. A. von Harnack, *Über den dritten Johannesbrief*, Leipzig 1897. R. Schnackenburg, *Der Streit zwischen dem Verfasser vom 3 Joh und Diotrefes und seine verfassungsgeschichtliche Bedeutung*, w: MThZ 4 (1953), s. 18-26.

²⁶ R. Bergmeier, *Zum Verfasserproblem...*, op. cit., s. 93n.

²⁷ Struktura za: F. Martin, *Trzeci List św. Jana...*, op. cit., 1670.

²⁸ P. Reymond, *List św. Judy Apostoła*, w: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, red. W.R. Farmer i inni, red. polska W. Chrostowski, Warszawa 2000, s. 1672-1673. R. Leconte, *Épître de Jude*, w: DBS 4 (1949), s. 1285-1298.

²⁹ A. Meyer, *Das Rätsel des Jakobusbriefes*, w: BZNW 10 (1930), s. 82-85. K. Pieper, *Zur Frage nach den Irrlehrern des Judasbriefes*, w: *Neutestamentliche Untersuchungen*, Paderborn 1939, s. 66-71.

rzymi ostrzega swych adresatów. Autor Listu przedstawia się jako Juda, brat Jakuba. W NT mówi się o Jakubie i Judzie, krewnych („braciach”) Pańskich, będących też braćmi Józefa i Szymona (Mk 6,3; Mt 13,55). Tego Judę należy odróżnić od Judy Tadeusza, jednego z Dwunastu (Łk 6,16; Dz 1,13). Czy jednak to on jest autorem Listu? Wydaje się to wątpliwe.

Niemal niemożliwe jest zidentyfikowanie odbiorców listu, gdyż pismo nikogo konkretnie nie wymienia.

Jeżeli chodzi o przeciwników informacje też są bardzo ogólne. Autor nazywa ich greckim zaimkiem *hutoi* („jacyś ludzie”), nie wymieniając z imienia żadnego z nich. Portret tych fałszywych nauczycieli zasadniczo odpowiada tradycyjnemu stereotypowi, znanemu z judaistycznej literatury polemicznej, współczesnej wczesnemu chrześcijaństwu.

Jeśli chodzi o oskarżenia, to rzecz idzie o: niemoralność, chciwość i łakomstwo. Autor zarzuca im też tworzenie podziałów w Kościele, bluźnierstwa przeciw aniołom, wyparcie się Boga i Chrystusa itd. W w. 19 są ironicznie nazwani *psychikoi* („psychikami”, „cielesnymi”), a więc ludźmi należącymi wyłącznie do świata materialnego. Być może byli to zwolennicy gnostycyzmu, podobnego do tego, który Paweł zwalczał w Koryncie.

Środowisko i czas powstania

Środowisko wykazuje duże podobieństwo do kręgów, w których od II w. przed Chr. rozwijała się literatura apokaliptyczna. W Liście pojawia się cytat z *Księgi Henocha* (w. 14-15) i do *Wniebowzięcia Mojżesza* (w. 9) lub podobnego dokumentu. Jest to więc środowisko judeochrześcijańskie, które przywiązuje też wagę do oddawania czci niektórym kategoriom aniołów (w. 8-9).

Autor posługuje się też typologiczną lekturą ST lub pism apokaliptycznych (na przykład surowe wyroki potępienia z przeszłości są prefiguracją nieuchronnej kary, jaka spotka bezbożników).

List powstał w czasach poapostolskich: Taką datację podpowiada w. 3, gdzie mowa jest o walce „o wiarę raz tylko przekazaną świętym” oraz w. 17, gdzie autor apeluje do adresatów: „(...) przypomnijcie sobie te słowa, które były zapowiedziane przez apostołów Pana naszego Jezusa Chrystusa”. Zdaje się, że nauczanie apostołów należy już całkowicie do przeszłości. Tak więc List jest pismem pseudoepigraficznym, którego autor podpisuje się imieniem Judy, „brata Pańskiego”. W środowisku, w którym żył autor, Juda i jego brat Jakub cieszyli się wielkim prestiżem, a tradycje związane z tymi dwiema postaciami były autorytatywne.

Z jednej strony pismo zakorzenione jest mocno w judaizmie, z drugiej zaś Juda niewątpliwie korzystał z 2P, który na pewno pochodzi z pierwszej ćwierci II w³⁰

³⁰ J.B. Mayor, *The Epistle of St. Jude and the second Epistle of St. Peter*, London 1907.